

MAAILMAFILM. TARTU VISUAALSE KULTUURI FESTIVAL 2005

Pille Runnel

Eesti Rahva Muuseumis toimus teist aastat järjest rahvusvaheline visuaalse kultuuri festival, mille keskmes oli dokumentaalfilmipogramm erihuviga antropoloogilisel dokumentalistikal.

2005. aasta festivali alateemaks oli moodne maailm. Moodsat maailma on võrreldud ka jalgpalliga, mille mustad ja valged alad moodustavad võrgustiku. Seejuures on mustad alad omavahel seotud, nendel aladel liiguvad kapital, ressursid ja eduks vajalikud teadmised, mustade laikude vahele jäävad aga valged saarekesed, mis globaalsetes mängudes ja suhetevõrgustikes ei osale ja millest me midagi ei tea. Meie kaardil on need alad samasugused – valged.

Kuigi see kujund viitab esmajoones globaalmajanduslikele suhetele ja nende moodustumise viisidele, sobib see ka selleks, et mõtelda visuaalsele representatsioonile. Tegelikult on siingi välja kujunenud konventsioonid „jalgpalli” mustade alade kaardistamiseks, jõuab ju info maailmas sündiva kaudu meieni enamasti üsna kindlate meediaformaatide kaudu nagu näiteks uudised. Maailmast saadavate teadmiste formaadistatuse teiseks näiteks on kindlasti mängufilmimaailm – romantilised komöödiad, draamad või õudusfilmid, et nimetada vaid mõningaid tavalisemaid žanre. See, kas valgete alade kaardistamiseks on samuti oma formaadid ehk „mängureeglid”, ei ole sedavõrd selge ja seetõttu on antropoloogilise kallakuga filmid üks põnevamaid viise maailma filmide abil tundma õppida.

Maailmafilmi festival püüab ühena paljude omataoliste festivalide seas kaardistada maailma kui mustvalget „jalgpalli”, pöörates võimalusel rohkem tähelepanu just valgetele aladele. Seda saab teha filmitegijate kaasabil. Suur osa filmide autoritest töötab omal käel, vabakutselistena, nad võivad olla ametilt hoopis teadlased või on

nende filmid näiteks sündinud üliõpilastööna. Tihtipeale ei ole nende filmide taga koostööd suurte meediaorganisatsioonidega.

Teistsugused kirjeldused maailmast muutuvad järjest olulisemaks, kuid ka harvemaks. Dokumentaalfilmide tegijad, iseäranis antropoloogiliste filmide tegijad, ei kogu peaaegu kunagi samavõrd publikut kui suur meediakanal ja seepärast vajab dokumentalistide ja antropoloogide loodud filmide levitamine ja kättesaadavaks muutmise eraldi initsiatiivi ja toetajaid, kes nende maailmavaadet jagavad. Maailmafilmi festival on tänulik oma toetajatele – Eesti Vabariigi Kultuuriministeriumile, Tartu Linnavalitsuse kultuuri-osakonnale, Eesti Filmi Sihtasutusele ja Eesti Kultuurkapitalile, aga ka muudele abistajatele, näiteks Soome Instituudile, Prantsuse Kultuurikeskusele ning uue meedia firmadele Zone OÜ ja Kolm Krabi OÜ. Festivali aitasid korraldada ka mitmed vabatahtlikud.

Festivali filmiprogramm mahtus viiele päevale, mille jooksul näidati kokku 47 filmi. Eriprogrammide raames tutvustasime prantsuse dokumentaalfilmiklassiku Jean Rouchi töid ning temast valminud käsitlusi. Oma filmiintervjuud Rouchiga ning Rouchi ennast käis festivalil tutvustamas Mark Soosaar. Programm moodustus nii korraldajate teistelt festivalidelt leitud ja valitud filmidest (koos eri-programmides näidatutega oli korraldajate valitud filme 17) kui ka ringkirjade ning reklaami põhjal laekunud filmidest (75 saadetud filmist valisime programmi 30). Filmiprogramm koosnes ühelt poolt traditsioonilisi elulaade ning maailmapilte käsitlevatest filmidest, teiselt poolt aga geograafiliselt varieeruvast filmiprogrammist, mille eesmärk oli kirjeldada maailma kultuurilist ja sotsiaalset mitmekesisust. Filmiprogrammi jõudis filme kõigist maailmajagudest.

Festivali kõigil seanssidel oli vaatajaid kokku üle 2000, sellele lisanduvad näitusekülastajad ning festivali videoteegi kasutajad. Festivali publik on peamiselt Tartu üliõpilased ning erinevate valdkondade kultuuriprofessionaalid. Kõige suurem oli publikuhuvi Iisraeli filmide suhtes, kuna need portreeterisid eripärase nurga all meedia tähelepanu all olevat piirkonda, kuid oli märkimisväärne ka festivali erifookuses olnud Ida- ja Kesk-Euroopa muutuvate ühiskondadest rääkivate filmide puhul.

Festivali erikülaline oli seekord Kanada päritolu Bulgaaria antropoloog Asen Balikci, kelle aastakümnetepikkune tegevus on olnud seotud uuritavate kultuuride jäädvustamisega filmi kui vahendi abil.

Antropoloogias on ta Margaret Meadi koolkonna esindaja, nähes viisuaalset dokumenteerimist vahendina usaldusväärsete jäädvustuste saamiseks kultuuridest.

Festivali esimesel päeval toimus Asen Balikci tööde retrospektiiv, mille raames näitasime filme alates tema laialdast tuntust võitnud netsilike filmiseeriatest kuni tänapäevaste dokumenteerimisprojektideni Nepaalis. Kuigi Balikci ei ole kunagi võitnud sedavõrd laialdast tuntust nagu ameerika dokumentalist Michael Moore, on tema esimeste filmide mõju analüüsiv samas võtmes: Balikci filmižanrilises mõttes „asketlik” lähenemine olnud aluseks ühele suuremale raputusele USA koolisüsteemis, sest tema filmiseeriad netsilikest olid osaks vastuolulisest teadunitsiatiivist – programmist nimega *Kursus inimesest*, mis pidi aitama Ameerika koolisüsteemil edestada Nõukogude Liidu oma.

Kursus inimesest töötati välja selleks, et selgitada ameerika koolilastele, mida tähendab inimeseks olemine. Näidatavad filmid pidanuks suurendama tolerantsust võõraste kultuuride suhtes ja vähendada stereotüüpseid eelarvamusi. Nii esitasid Balikci nn netsilike filmiseeriad etnograafiliselt täpseid dokumente ühest väikestest arktilistes oludes elavast inuittide rühmast. Film ei sisaldanud dokumentaalfilmides tavalisi peale loetud kommentaare ega muud lisatud helitausta. Lume kriuksumine või hülge küttemisel liikumatusse asendisse tardunud mehe hingamine andis vaatajale võimaluse tunda end sellessamas keskkonnas viibivana. Aga see keskkond oli tavalisele Ameerika vaatajale võõras ning arusaamatu ning seetõttu sündis programmi osaks olnud filmide tagajärjel väärtuste kokkupõrge, mis paljastas mitte just ohutud seosed poliitika ja haridusreformi vahel. Hariduslikust unistusest näidata ja õpetada inimesi ja elulaade, mis erinevad tuttavlikust, sai terav poliitiline lahing kultuuriliste erinevuste üle, millesse sekkus isegi USA Kongress. Nagu on kirjutanud antropoloog Paul Hockings (2005), oli aeg, kus filmiseeriat süüdistati ameerikalike väärtuste ja moraali õõnestamises, seesama, mil Kongressil tuli tegeleda ka märksa tõsisemate küsimustega: Vietnami sõda oli selleks ajaks võtnud enam kui 50 000 noore ameeriklase elu. 2004. aastal valmis Kanadas ka teemat retrospektiivselt analüüsiv dokumentaalfilm, mida näidatakse mitmel Euroopa filmifestivalidel.

Festivalil oli võimalik näha ka valikut eesti dokumentaalfilmide projektist „Eesti lood”. Miks ja kuidas see on kaasa aidanud just selliste teemade filmiks saamisele, uuriti festivali ümarlaul, mida viis läbi Tartu Ülikooli dokumentalistika ja teleõppejõud Aune Unt. Ümarlaul osalesid filmitegijate esindajana noored režissöörid Madli Lääne ja Liina Triškina, rahastajate ja programmi initsiaatorite vaatepunkte selgitasid ümarlaul Ilmar Raag ja Marje Jurtšenko ETVst ning Kristiina Davidjants Eesti Filmi Sihtasutusest. Kuigi ümarlaul räägiti pisut enam sarja „tehnilisest poolest” – rahastamismehhanismidest ning formaadi eripärast, aitas ümarlaud avada teemat, viies loodetavasti sarja sisu ja eesmärkide käsitlemisele Eesti kultuuri tasandilt vaadatuna laiemalt, sealhulgas analüüsini sellest, kas ja kuidas sari tervikuna on portreerinud tänast Eestit. Huvi ümarlause vastu näitas selle arvukas osavõtjaskond (ümarlause külastas kokku pea 60 inimest).

Festivali filmiprogrammi täiendasid fotonäitused: Sloveenia päritolu prantsuse fotograafi Klavdij Slubani „Transverses” ning Kaarel Nurga „Mehe aasta”. 2. mail toimus fotodokumentalistika ümarlaud, mille keskmes olid küsimused kaasaja visuaalsest dokumenteerimisest fotograafias. Ümarlauast võttis osa ligi 80 inimest, peaaesjalikult fotohuvilised ja -professionaalid Tallinnast ja Tartust, sealhulgas ka fotosid säilitavatest asutustest, samuti väliskülalisi. Plenaarsineja oli Soome fotomuuseumi nõukogu liige Leena Saraste, endine tuntud pressifotograaf, fotoõppejõud ja teadlane.

Võib resümeerida, et juba teist korda toimunud festival ja positiivne tagasiside festivali külastajatelt ning filmitegijailt kinnitavad, et Tartus on nišš Maailmafilmi-tüüpi festivalile, mis põhiosas võib toetuda dokumentaalfilmile, sealhulgas ka antropoloogilisele dokumentalistikale. Festivali korraldajatel on nüüdseks kujunenud hea koostöö NAFA festivali (Skandinaavia), Joensuu visuaalse kultuuri festivali (Soome), Astra filmifestivali (Rumeenia), Göttingeni etnograafiliste filmide festivali (Saksamaa) ja teiste keskmise suurusega Euroopa dokumentaalfilmifestivalide vahel.

Festival võiks edaspidigi toimuda kevadel, kuid lähtudes Tartu spetsiifikast ja olulisima sihtrühma – üliõpilaste kevadisest graafikust, hakkab see edaspidi maikuu asemel toimuma ilmselt varakevadel. Lisaks nädalasele festivalile alustasime 2005. aasta sügisel ka Maailmafilmiõhtutega, mis keskenduvad mingile ühiskondlikule

nähtusele või kultuurifenomenile ja püüavad pakkuda alternatiivi nendele kirjeldustele, mida meile suudab välismaailmast esitada igapäevane meedia. Nii on festival tegelikult muutunud aastaringseks.

Kirjandus

Hockings, Paul 2005. Asen Balikci filmib Nanooki. – *Maailmafilm. Tartu Visuaalse Kultuuri festival*. Toim. Pille Runnel. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 87–106.